

BÖLÜM 1

USÛLÎ DÎVÂNINDA CÂN VE TEN
KAVRAMLARININ KULLANIMI¹Bilal ELBİR²

Özet

Bu bölüm, klasik Türk şiirinde tasavvufî söylemin merkez kavramlarından “cân” (ruh/öz/ilahî nefes) ve “ten” (beden/nefs/cismaniyet) ikiliğinin Usûlî Dîvânı’ndaki kullanımlarını tematik ve semantik açıdan inceler. Çalışma, divan şiirinin sembolik dilinde “cân-ten” karşıtlığının, insanın hakikate erişme sürecini anlatan bir mücadele metaforu olarak nasıl kurulduğunu gösterir. Metin çözümlemesi; “cân u dil” gibi birleşik kullanımlar, “cân”ın tekil ya da başka unsurlarla kullanımı ve “ten”in anlam alanları şeklinde bir tasnife dayanır. İncelenen örneklerde “cân”, çoğu kez teslimiyetin, adanmışlığın ve ilahî aşka yönelişin simgesi olarak belirirken; “ten”, dünyevî bağlara, perdeye ve sınanma alanına işaret eder. Bu sembolik örgü, sevgili uğruna fedakârlık, yokluk ve arınma temalarıyla birleşerek

1 Bu çalışma, XII. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildirinin özeti bildiri kitapçığında yer almıştır

2 Doç. Dr., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye. E-posta: bilal.elbir@cbu.edu.tr, bilal.elbir@hotmail.com | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-1240>

Lisans: Creative Commons Atıf–Ticari Olmayan–Türetilemez 4.0 Uluslararası / (License: Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International) (CC BY-NC-ND 4.0).

Açık Erişim / Open Access.

DOI (kitap): <https://doi.org/10.63127/tuaz.nd.28>

Tavsiye Edilen Atıf / Recommended Citation:

Elbir, B. (2025). Usûlî Dîvânı’nda cân ve ten kavramlarının kullanımı. B. Elbir (Ed.), Edebiyatıta güncel araştırmalar içinde (s. 1-20). Turkuaz Yayınları. <https://doi.org/10.63127/tuaz.nd.28.c117>

Usûlî'nin poetikasında varoluşsal bir eksen kurar. Sonuçta bölüm, “cân” ve “ten”in yalnızca sözlük anlamlarıyla değil, divan şiiri geleneğinin kültürel-tasavvufî kodları içinde çok katmanlı bir anlam üretimiyle işlendiğini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Usûlî, Divan şiiri, Cân ve ten, Tasavvuf.

The Use of the Concepts of Soul (Cân) and Body (Ten) in Usûlî's Dîvân

Abstract

This chapter examines how the paired concepts of cân (soul, inner essence, divine breath) and ten (body, the nafs, corporeality) function within Usûlî's Dîvân as core elements of Sufî symbolism in classical Ottoman poetry. It argues that the soul-body polarity operates not merely as a lexical contrast but as a structured metaphor that articulates the seeker's struggle on the path toward truth. Methodologically, the analysis classifies occurrences into three interrelated patterns: compound uses such as cân u dil ("soul and heart"), singular or combined uses of cân with other motifs, and contexts in which ten is foregrounded. Across these patterns, cân emerges as the locus of sincerity, devotion, and self-sacrifice—often tied to the rhetoric of offering one's most precious possession to the beloved—while ten signals worldly attachments and the limiting "veil" that must be transcended. By tracing how these motifs cluster around themes like surrender, annihilation of the ego, and purification, the chapter demonstrates Usûlî's ability to transform conventional imagery into a coherent metaphysical discourse. Overall, it shows that "cân" and "ten" produce meaning through layered cultural and mystical codes that shape both the thematic architecture and the emotive intensity of the poems.

Keywords: Usûlî, Divan poetry, Soul and body, Sufism.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, özellikle divan şiiri geleneği, insanın ontolojik ve metafizik boyutlarını semboller aracılığıyla ifade eden zengin bir anlatım dünyası sunar. Bu çerçevede “can” ve “ten” kavramları, hem bireyin manevî yolculuğunu hem de tasavvufî dönüşümünü açıklayan temel metaforik unsurlar olarak dikkat çeker. Divan şiirinde “can” çoğunlukla ruh, ilahî nefes, aşkın özü ve hakikatin mahalli anlamlarında; “ten” ise beden, nefes, cismaniyet ve dünyevî bağılıklar anlamlarında kullanılmıştır (Cebecioğlu, 2009, s.116-117; Uludağ,2016).

Bu ikili yapı, özellikle tasavvuf düşüncesinin etkisiyle, insanın hakikate erişme sürecini açıklamak üzere “can ile ten arasındaki mücadele” metaforuyla şiirlerde sıkça işlenmiştir. Âşık Paşa’nın *Garib-nâme*’sinde insanın küçük bir kâinat olarak ele alınması ve ruh–beden ikiliğinin metafizik bir çerçeveye oturtulması, bu sembolik yaklaşımın erken örneklerindendir (Özkan, 2010, s. 75-90). Benzer şekilde Fuzûlî, Usûlî ve diğer mutasavvıf şairlerde “can”, ilahî aşkın menşei; “ten” ise bu aşkı sınırlayan bir perde olarak tasavvur edilmiştir. Usûlî Divanı’nda “cân u ten”, “cân u dil”, “cân u baş” gibi kelimelerin yoğun kullanımı, şairin tasavvufî aşk yolculuğunda fedakârlık, yokluk ve teslimiyet temalarını öne çıkardığını göstermektedir (Kalyon, 2020, s. 10-110). Bu sembolik anlatım, Mevlânâ, Yunus Emre ve İbnü’l-Fârîz gibi büyük mutasavvıfların eserlerinde de karşılık bulur; söz konusu şairler “cân”ı ilahî hakikate yönelen öz, “ten”i ise bu dünyadaki sınanma alanı olarak işlerler (Alhwsen, 2022, s. 1-27).

Modern akademik çalışmalar, tasavvufî sembollerin şiirsel işlevini ortaya koyma konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Üstüner’in (2007s. 293-297) XIV ve XV. yüzyıl divanlarında sembolik dil üzerine yaptığı inceleme, “cân” ve “ten” kavramlarının şiirsel ve ontolojik katmanlarını açıklayarak bu kavramların divân şiirindeki işlevini ayrıntılı biçimde analiz etmiştir. Bu yönüyle Usûlî Divânı, hem Gülşenîlik düşüncesinin şiirsel yansımaları hem de söz konusu sembollerin işleniş biçimlerini anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Usûlî (ö. 945/1538), bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan Yenice-i Vardar’da doğmuş, genç yaşta tasavvufa yönelerek Mısır’da İbrahim Gülşenî’ye intisap etmiştir. Şeyhinin vefatının ardından memleketine dönerek Gülşenîliğin Rumeli’de yayılması için faaliyetlerde bulunmuştur

(Kaya, 2012, s. 213). Şiirlerinde vahdet-i vücûd, melâmet, ilahî aşk, kanaat ve pervasızlık gibi temalar belirgin şekilde görülür. Tezkirelerde “Fazlullah-ı Sâni” ve “Sırr-ı Nesîmî” gibi lakaplarla anılması, onun zaman zaman Hurûfilikle ilişkilendirilmesine yol açmışsa da klasik kaynaklar Usûlî’nin Hurûfilîği aktif biçimde yaymadığını kaydeder (Kaya, 2012, s. 214). Gülşeniliğin etkili olduğu 16.-20. yüzyıllar arasında eser veren şairler ve bu şairlerin Türk edebiyatına kazandırdıkları kitap düzeyinde bir çalışmayla ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2024).

Usûlî Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Usûlî Divânı üzerine yapılan araştırmalar son yıllarda çeşitlenmiş; tasavvufî sembolizm, ayrılık teması, sevgili figürü ve toplumsal arka plan gibi farklı konuları inceleyen çalışmalar ortaya konmuştur. Kola (2017), Usûlî’nin Divânı’nı din, tasavvuf, cemiyet, insan ve tabiat temaları çerçevesinde ele almış; İsen (2020), on sekiz nüsha üzerinden tenkitli metni hazırlayarak eserin sağlam bir metin kritiğini sunmuştur. Kalyon (2020), Usûlî ve Fuzûlî’nin tasavvufî sembollerini karşılaştırmalı olarak incelemiş; Nazik (2023) ise hem Usûlî’nin “ayrılık” redifli gazelini hem de şairin ayrılık temasına yaklaşımını iki ayrı çalışmada detaylı biçimde analiz etmiştir.

Ayrıca Yalçınkaya (2022), Usûlî’nin şiirlerinde sevgilinin tasavvufî, estetik ve tipolojik portresini değerlendirmiş; Büyükyıldırım (2005) ise Usûlî Divânı’ndaki tasavvufî unsurları sistematik olarak incelemiştir. Kaya’nın (2012) TDV İslâm Ansiklopedisi’ndeki “Usûlî” maddesi de şairin biyografisi, tarikat mensubiyeti ve edebî yönüne ilişkin güvenilir bir başvuru kaynağıdır.

Bu literatür Usûlî’nin şiir dünyasının çeşitli yönlerini kapsamlı biçimde ortaya koysa da Divân’da “can” ve “ten” kavramlarının özel olarak tematik ve semantik açıdan değerlendirildiği müstakil bir çalışmanın bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu nedenle çalışmamız, Usûlî Divânı’nda bu iki temel kavramın kullanımlarını tespit ederek sınıflandırmayı, beyitler/bentler üzerinden anlam katmanlarını çözümlemeyi ve şairin tasavvufî düşünce dünyasını bu kavramlar ekseninde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında “cân” ve “ten” kavramları üç başlık altında incelenecektir:

1. “Cân u dil” şeklindeki birleşik kullanımlar,

2. “Cân”ın tekil veya diğer unsurlarla kullanımı,
3. “Ten” kavramının kullanımı.

Bu analizle hem klasik Türk edebiyatındaki sembolik dilin çözümlemesine hem de Usûlî'nin poetik ve tasavvufî söyleminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

1-Cân u Dil Şeklindeki Birleşik Kullanımı

İnsan için maddî anlamda en değerli varlık olan **can**, bedeni terk ettiğinde hayat son bulur. Usûlî Divanı'nda, klasik şiir geleneğine uygun olarak, âşık bu en değerli unsurunu sevgili uğruna feda etmeye hazırdır; zira âşığın tüm mal varlığı canıdır ve canı ise sevgiliye adanmıştır. Âşık, sevgiliden ayrı kalsa bile gönlünün ve canının onunla kaldığını ifade eder. Vuslat (kavuşma) anı geldiğinde âşık, gözünü bile kırpmadan sevgilinin eşiğinde canını kurban eder; hatta divanda sevgili için can vermeyenler beddua ile ("Yezîd Olsun!") anılır. Sevgiliden gelen her türlü eziyet ve cefa, âşığın hasta canına şifa ve deva kaynağıdır. Sevgilinin hasta ve ölmüş canlara yeniden hayat verme özelliği, metinde **H. İsa'ya telmihte** bulunularak vurgulanır. Âşık, aşkı bir pazar olarak hayal ederken, bu pazarda satılan canın kıymetini ise değersiz bir pul olarak nitelendirir.

Usûlî Divanı'nda can, sadece sevgiliye adanmış bir fedakârlık nesnesi olmakla kalmaz, aynı zamanda **dinî ve tasavvufî** bir derinliğe sahiptir. Şairin, toprak olan cisminin (bedeninin) candan ayrılmaması için Allah'a dua etmesi, burada kastedilen canın **iman** olduğunu gösterir. Zira canın hakiki menşei, insanoğluna ruh üfleyerek ona hayat veren **Tanrı**'dır. Bu sebeple, tasavvufî bir gereklilik olarak, maddi olan her şeyin terk edilerek baştan başa sadece can ile, yani ruhi ve manevi olanla, kalınması gerektiği öğütlenir. Bu, aynı zamanda sevgili uğruna yapılan can fedasının da nihai olarak ilahi aşka ulaşmanın bir yolu olduğunu ima eder.

Divanda “cân u dil” biçiminde kullanımın yer aldığı toplam 24 beyit ve bent örneği tespit edilmiştir. Bunlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Usûlî Dîvânında “Cân u Dil” Biçiminde Tespit Edilen Örnekler

No	Şiir Parçası (Osmanlı Türkçesi)	Kaynak Bilgisi
1	İtr-ı lûtfuñla mu’atbardur meşâm-ı cân u dil Tıyb-ı hülkuñdan muţayyebdür hevâ-yı rûzgâr	K-1/39. Beyit, s.99
2	Yok yok âb u gilden olmamışdur anuñ tıynetî Cân u dilden yaradılmışdur vücûdî cümleten	K-5/16. Beyit, s.114
3	Bir nazarda cân u dil mülkini yağmâ eyledüñ Gün gibi bir dahı ‘arz-ı hüsn iderseñ vâý men	K-5/17. Beyit, s.114
4	Geldi teşvîş-i belâ cânda ferâğat kalmadı Yağmalandı cân u dil rahtı vü râhat kalmadı Bî-mecâl oldı gönül hiç sabra tâkat kalmadı El-amân ey seng-dil zâlim elüñden el-amân	Mur/2. Bend, s.128
5	Benüm gönülüm bir dîvâne delidür Cân u dilden erenlerüñ kuludur Benüm pîrüm çün Muhammed Alîdür Dönmezin niye döneyin pîrümden	Mur/6. Bend, s.131
6	Uşûliyem Hâk kapusına geldüm Cân u dilden erenlere kul oldum Pîrler işiginde ben Hâkkı buldum Dönmezin niye döneyin pîrümden	Mur/11. Bend, s.132
7	Çün hayâlünden irer cân u dile nev nev nüvîd Ben garîbe her gice kâdr oldı vü her rûz ‘îd	G-15/1. Beyit, s.160
8	Cân u dilden dostlar kulu ayağı toziyuz Şol gedânuñ kim cihânda başına sultân olur	G-23/6. Beyit, s.168
9	Cân u dilde hüsnüñ envârı görünse tañ mı kim Kara yirden gül biter seng-i siyehden şu gelür	G-32/5. Beyit, s.179
10	Hasret ocağı içre kebâb oldı cân u dil Vâ-şasretâ ki gelmedi ol mihribânımız	G-30/2. Beyit, s.188
11	Cân u dil Mûsîyi garķ itdi tecellî nûrına Tür idi seyrânımız dîdâr idi eglencemüz	G-43/4. Beyit, s.191
12	Ütildi cân u dil naķdı dahı bu naķş murâd olmaz Dirîgâ şeş-der-i ğamda gönül kaldı küşâd olmaz	G-47/1. Beyit, s.195
13	Ey Uşûlî kârbân-ı cân u dil rihletdedür Vaķtidür sen de fîğân u nâleñi kılsañ ceres	G-52/7. Beyit, s.201
14	Şâh-ı miñnet her tarañdan şaldı ğam leşkerlerin Cân u dil mülki harâba vardı sultânım yetiş	G-55/2. Beyit, s.204
15	Ey tabîb-i cân u dil ‘âlemde derdüñ var iken Hâşe li’llâh kim varam ben tâlib-i dermân olam	G-80/8. Beyit, s.230
16	Gitdüm ammâ kaldı kapuñda dil ü cânım benüm Cân u dilden kulunam devletlü sultânım benüm	G-91-1. Beyit, s.244
17	Aķl u sabr u cân u dil kapuñda kaldı dostum Ĝam degül derd ü ğamuñdur çünki yârânım benüm	G-91-2. Beyit, s.244
18	Cân u dilden yâr kim ey yâr senden dönmezem Tîĝ-i miñnetle yüregüm yâr senden dönmezem	G-95-1. Beyit, s.248

19	Yağmalandı cân u dil rahtı vü rāhat kalmadı Âteş urdı ‘ışk sultânı çü hānumānuma	G-128-2. Beyit, s.282
20	Cân u dil oldu ‘ışk ile kūyuñ gedācuğı Gel ey güzellerüñ begi vü pādīşācuğı	G-150-1. Beyit, s.306
21	Püte-i cân u dile tır-i belā durmaz gelür Ey Uşûlî gerçi ol kaşı kemānum gelmedi	G-152-5. Beyit, s.308
22	Pes muqarrer oldu Hâkkuñdur vücūd Cân u dilden aḥadur cümle sücūd	Miraciye-29. Beyit, s.316
23	Gider bu arzūyı cân u dilden Ḥalās it kendüñi her ğışş u ğilden	Münâcât-63. Beyit, s.332
24	O mihre cân u dilden âşık oldum Yolında şubḥ gibi şādık oldum	Münâcât- 123. Beyit, s.338

Yukarıdaki şiir parçalarında “cân u dil” tamlaması hem yapısal hem de anlamsal açıdan dikkat çekici bir işlev üstlenmiştir. Yapısal olarak, tamlama çoğunlukla mülkiyet ve bütünlük ifade eden isim gruplarıyla kullanılmış; “mülk”, “raht”, “kapu” gibi kelimelerle birleşerek aşkın mekânını ve değerini simgelemiştir. Fiil tercihleri (“yağmalamak”, “ütmek”, “kurban etmek” “gark etmek”) aşkın fedakârlık ve yokluk üzerine kurulu doğasını yansıtırken, deyim ve atasözleri kullanımı da metinlerde kültürel derinliği artırmaktadır. Örneğin, “cânını kurban etmek” ifadesi, Türkçe’deki “gözünü kırpmadan” deyiimiyle birleşerek mutlak teslimiyetin vurgusunu güçlendirmiştir. Ayrıca “Gam ve dert yesin” gibi ifadeler, halk söyleyişinden divan şiirine taşınmış bir kullanım olarak dikkat çeker. Dil özellikleri bakımından tespit edilen metinlerde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun biçimde kullanılmış; bu durum klasik divan şiirinin söz varlığına uygun bir üslup oluşturmuştur. Anlamsal açıdan beyitler tasavvufî derinlikten dünyevî aşka, acı ve belâdan güzellik ve hasrete kadar geniş bir tematik yelpazeye yayılmaktadır. Tasavvufî beyitlerde “Hak kapısı”, “sücūd”, “erenlere kul olmak” gibi ifadeler ilahi aşkın teslimiyet boyutunu öne çıkarırken; aşk temalı beyitlerde sevgili uğruna canın feda edilmesi ve sadakat ön plana çıkar. Bu çeşitlilik, “cân u dil” kavramının hem ruhsal hem bedensel bütünlüğü temsil eden bir merkez olduğunu ve klasik divan şiirinde hem bireysel hem de metafizik anlamda güçlü bir sembol olarak kullanıldığını göstermektedir. Usûlî, deyimlerdeki zenginlik ve tasavvufî göndermelerle dönemin edebî anlayışını beyitlerinde ustalıkla yansıtmıştır.

İncelediğimiz 24 şiir parçasında geçen kelimelerin kökenleri, hem özgün (tekil) sayıları hem de toplam kullanım sıklıkları (tekrarlar dâhil) dikkate alınarak analiz edilmiştir. Elde edilen sayısal veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Kelime Kökenlerinin Özgün ve Toplam Kullanım Sayıları

Köken	Özgün Kelime Sayısı (A)	Özgün Oran (%)	Toplam Kullanım Sayısı (B)	Toplam Kullanım Oranı (%)
Arapça (A)	35	29.41%	61	21.86%
Farsça (F)	38	31.93%	127	45.52%
Türkçe (T)	46	38.66%	91	32.62%
Toplam	119	100%	279	100%

Usûlî Dîvânında “cân u dil” başlığı altında tespit edilen metinlerde toplam **119 özgün kök** ve **279 toplam kelime** kullanımı tespit edilmiştir. Özgün kök çeşitliliği açısından **Türkçe** en yüksek paya sahipken (**46 kök**, %38.66), kelime kullanımı sıklığı açısından **Farsça** en çok kullanılan köken olarak belirlenmiştir (**127 sıklık**, %45.52). Metinlerin üçüncü ana bileşeni olan **Arapça** kökenli kelimeler ise, daha az sıklığa sahip olmalarına rağmen (**61 sıklık**, **35 kök**), dinî ve soyut kavramların temelini oluşturarak metnin anlam derinliğine katkı sağlamıştır.

Tespit edilen metinlerde en sık kullanılan kelimeler, temel **duygusal ve kavramsal anlamları** açıkça yansıtmaktadır. Kullanım sıklığında ilk sırayı alan bağlaç **u** (30 sıklık) haricinde, en baskın unsurlar Farsça kökenli **cân** (ruh/hayat) ve **dil** (gönül) kelimeleridir (toplam 48 sıklık). Bu kelimeler, şiirin **metafizik ve duygusal eksenini** kurarak âşıkâne temaların yoğunluğunu vurgulamıştır. Farsça kelimelerin daha çok olmasına karşın, **Arapça** kökenli ve yüksek sıklığa sahip **mülk** (4) ve **sultân** (4), **hağ** (3) ve **ışık** (3) gibi kelimeler, **tasavvufi** kullanımların çatısını oluşturmuştur. **Türkçe** kökenli en sık kelimeler olan **olmak** (9) ve **ben** (8) ise, şairin metindeki **özne konumunu** ve **varoluş eylemlerini** sağlamlaştıran çekirdek yapıyı temsil etmektedir.

İncelenen metinlerde “cân u dil” tamlaması, bir ikileme olmaktan öteye geçerek, şairin **varlığının, benliğinin ve manevi bütünlüğünün simgesi** olarak kullanılmıştır.

“Cân u dil”, öncelikle **tam teslimiyet ve samimiyet** anlamını taşır; zira sevgiliye, Hak'ka veya erenlere karşı **“cân u dilden kûl olmak”** (Metinler

5, 6, 16) ve **"bu ârzûyı cân u dilden gidermek"** (23) gibi kullanımlar, kişinin eylemini bütün benliğiyle ve gönülden yaptığını vurgular. İkinci olarak, "cân u dil," kişinin **en kıymetli varlıklarının ve mülkiyetinin bütünlüğünü** temsil eder. Bu bağlamda, aşkın etkisi veya bela karşısında **"cân u dil mülkini yağmâ eylemek"** (3) ve **"cân u dil rahâtını yağmalamak"** (4, 19) gibi deyimsele kullanımlar, ruhani ve duygusal sermayenin kaybedilmesi temasını işler. Üçüncü olarak, "cân u dil", **aşkın, kederin, müjdelerin hissedildiği duygusal ve ruhsal etkileşim alanıdır**. Bu alanda sevgiliye **"Ey şâhib-i cân u dil"** (15) diye hitap edilerek o, canın ve gönlün şifacısı olarak görülürken, zorluğun imtihanı ise **"pûte-i cân u dile tîr-i belâ gelmesi"** (21) mecazıyla, can ve gönlün sürekli sıkıntıya maruz kalması şeklinde dile getirilir. Son olarak, bir varlığın yaratılışının su ve toprak gibi maddi unsurlardan ziyade, **ruh ve gönül gibi manevî unsurlardan** oluştuğunu vurgulayarak varlığın kökenine işaret edilmiştir (2).

2-Cân'ın Tekil ve Diğer Unsurlarla Kullanımı

Tasavvuf düşüncesinde **cân**, sadece biyolojik hayatın kaynağı olan nefisle sınırlı bir kavram değildir; aynı zamanda insana Yaratıcıdan üflenen ilahî solukla bağlantılı ontolojik özü ifade eden temel bir mefhumdur. Bu bağlamda cân, fânî ve geçici olan **ten** karşısında, ebedî ve ilahî kaynaklı olanı temsil eder. Sûfilere göre cân, varlık mertebeleri içinde maddî âlem ile ilahî hakikat arasında bir köprü niteliğindedir; bedene geçici olarak yerleştirilmiş bir emanettir ve asli yurdu olan ilahî âleme dönüş özlemiyle yanar. Ten, bu manevî yükseliş yolculuğunda bir engel, bir kafes veya dünyevî bağların kaynağı olarak görülürken; cân, bu kafesten kurtulmaya çalışan, arınması gereken bir ayna gibidir. Mutasavvıflar, cân'ı temizleyerek yükseltmeyi, marifet ve aşk yoluyla gerçekleştirmeye çalışır (Kara, 2013, s.164-206). Usûlî Dîvânında cân'ın tekil ve diğer unsurlarla birlikte geçtiği 12 şiir parçası tespit edilmiştir. Bu kullanımlarla ilgili analiz ve değerlendirmeler aşağıda verilmiştir.

**Tablo 3 : Usûlî Divânında “Cân’ın Tekil ve Diğer Unsurlarla Kullanımı”
Şeklinde Tespit Edilen Örnekler**

1	Her denîye ey gönül rûh-ı revân virmek neden Bî-vefâ cânâna ‘ömr-i câvidân virmek neden Çadrûnî bilmezler cân u cihân virmek neden Bir vefâsuz rahmı yok nâ-merde cân virmek neden	Mur-1. Bend, s.126
2	Kimdür olan müştērî biñ cân u biñ baş bir pula ‘İşk bâzârında böyle çağırur dellâllar	G-36/5. Beyit, s.184
3	Sünbülleri ki gül yüzine târ u mâr ola Cân u gönül helâkine her târî mâr olur	G-37/2. Beyit, s.285
4	Ey gönül dîvânesin terk eyle sen cân u teni Saña yaraşmaz kabâ uryân u bî-pîrahên ol	G-78/4. Beyit, s.228
5	Pertev-i nûr-ı cemâlûnle baña bir şevk vir Yoluña îsâr idem cânı cihâna bakmayam	G-82/5. Beyit, s.233
6	Bu hûsn ü bu cemâl ile güzeller şâhısın şâhum Yoluña cân u baş terkini urmayan Yezîd olsun	G-102/2. Beyit, s.255
7	Terk idüp cân u cihânı yıkdıñ vîran itdüñ teni Böyle garîb koduñ benî kor mıyın seni kor mıyın	G-115/3. Beyit, s.268
8	Benüm bülbül gibi şeydâ yoluña cân u baş fidâ Gülistândan gül istersin dikenden niçün ürkersin	G-118/3. Beyit, s.271
9	Te’âlallâh kim ey dilber gedâlar seyr ider hûsnüñ Yoluña cân u baş terkin idenden niçün ürkersin	G-118/4. Beyit, s.271
10	Bî-vefâlar yolına terk eyleme cân u teni Haşk-ı şöhet bilmeyen yârâna virme gönülûñi	G-134/2. Beyit, s.289
11	Hulûkî olmayan güzel şân şüret-i dîvârdur Ey Uşûlî bir büt-i bî-câna virme gönülûñi	G-134/5. Beyit, s.289
12	Yâ Rabbi yine ölmedin ol cânı görem mi Cân u gönül eglencesi cânânı görem mi	G-149/1. Beyit, s.305

**Tablo 4: Kelime Kökenlerinin Özgün ve Toplam Kullanım Sayıları
(Can’ın Tekil ve Diğer Unsurlarla Kullanımı)**

Köken	Özgün Kelime Sayısı (A)	Özgün Oran (%)	Toplam Kullanım Sayısı (B)	Toplam Kullanım Oranı (%)
Arapça (A)	30	39.47%	51	33.33%
Farsça (F)	18	23.68%	35	22.88%
Türkçe (T)	28	36.84%	67	43.79%
Toplam	76	100%	153	100%

Usûlî Divânından “Cân’ın Tekil ve Diğer Unsurlarla Kullanımı” kategorisinde tespit edilen metinlerde toplam **76 özgün kök kelime** ve bunların **153 kullanım sıklığı** analiz edildiğinde, metinlerin yapısal iskeleti ve kavramsal çeşitliliği anlaşılmaktadır. **Arapça kökenli kelimeler**, metinlerdeki **özgün köklerin %39.47’sini** oluşturarak birinci dil konumuna geçmiştir. Buna karşın, **Türkçe kökenli kelimeler**, özgünlükte (%36.84)

ikinci sırada kalmasına rağmen, metindeki **toplam kullanım sıklığının %43.79'una** ulaşarak tespit edilen metinlerin **en ağırlıklı dilini** oluşturmuştur. Üçüncü ana kaynak olan **Farsça, %23.68 özgün kök ve %22.88 toplam sıklık** ile özellikle **edebi estetiği** zenginleştiren dili temsil etmektedir.

Tespit edilen 12 şiir parçasında söz dağarcığına en büyük katkıyı yapan ve en çok tekrarlanan beşer kelime, metinlerdeki dilin hangi kavramlar etrafında döndüğünü gösterir:

Türkçe: Virmek (Vermek) (6) Göñül (5), Yol (4), Sen (4), Baş (3)

Arapça: Terk (4), Hüsñ (3), Cemāl (2), Şevk (2), Nûr (2)

Farsça: Cân (18), Cihân (4), Bî-vefâ (3), Gül (3), Yârân (3)

Dîvân'dan tespit edilen 12 şiir parçasında “cân” kelimesi hem tekil hem birleşik yapılarda kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre, “cân” kelimesi **toplamda 18 kez** geçmekte olup, bunun **%22'si tekil** (4 kullanım) ve **%78'i birleşik** (14 kullanım) biçimdedir. Birleşik kullanımlar arasında en sık rastlanan yapı **“cân u baş”** olup, **5 beyitte** yer alarak toplam kullanımın yaklaşık **%28'ini** oluşturmaktadır. Bunu **“cân u dil”** ve **“cân u ten”** yapıları takip etmektedir (her biri 3 kullanım, %17). Daha az sıklıkla kullanılan yapılar arasında **“cân u cihân”** (2 kullanım, %11) ve **“cân u göñül”** (1 kullanım, %6) yer almaktadır. Bu dağılım, Usûlî'nin “cân” kavramını özellikle tasavvufi ve aşk temaları çerçevesinde çok katmanlı bir sembol olarak işlediğini göstermektedir. “Cân u baş” terkihi fedakârlık ve sadakati, “cân u ten” nefsin terkinini, “cân u dil” ruh ve kalbin bütünlüğünü, “cân u cihân” ise dünya nimetlerinden vazgeçişini simgelerken, “cân u göñül” iç dünyaya yapılan vurguyu temsil etmektedir.

İncelenen 12 şiir parçasında **îsâr** kavramı, tasavvufi aşkın zirve mertebesini temsil eden bir edebî motif olarak öne çıkmaktadır. Sözlükte îsâr, “bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme, bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması” gibi anlamlara gelmektedir (Çağrı, 2000, s. 490). Şairler, bu makama erişmenin yalnızca duygusal bir bağlılıkla değil, bizzat varlığın bütünüyle feda edilmesiyle mümkün olabileceğini vurgularlar. Bu anlayış, özellikle **“cân u baş”** (ruh ve benlik) ile **“cân u cihân”** (ruh ve dünya) terkiplerinin sevgili uğruna terk edilmesi söylemi üzerinden somutluk kazanır. Bu bağlamda îsâr, sadece maddî ya da manevî bir şeyi vermek değil,

hakikat karşısında değersiz addedilen her unsurun geri çekmek anlamlarını da içerir. Sevgilinin, “cân u baş terkin idenden” bile çekinmesi söylemi, fedakârlığın ulaştığı uç boyutu ve bu davranışın şairler tarafından nasıl zorunlu bir aşk mertebesi olarak görüldüğünü gösterir. Nitekim bazı şiirlerde, sevgilinin hükmüne boyun eğmeyen kişinin Yezid’e benzetilmesi, bu mertebeye erişmenin itikadî ve ahlâkî bir yükümlülük olarak sunulduğunu ortaya koyar. Bu bölümdeki şiir parçaları bütüncül bir perspektifle değerlendirildiğinde, îsârın bireyin maddî ve manevî tüm varlığını (cân, ten, baş) sevgili uğruna tüketerek **fena** mertebesine yöneldiğini ve böylece **cânân** ile nihai vuslatı amaçladığını yansıtmaktadır.

3-Ten Kullanımı

Klasik Türk edebiyatında “ten” kelimesi, yalnızca fizyolojik bir varlığı ifade eden bir terim olmaktan öte, çok katmanlı anlamlar taşıyan sembolik bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Özellikle tasavvufi şiirlerde “ten”, ruhun geçici olarak içinde bulunduğu bir kabuk, bir zindan ya da bir elbise olarak betimlenir. Bu bağlamda beden, hakikate ulaşma yolunda aşılması gereken bir engel, terk edilmesi gereken bir varlık olarak görülür. “Ten kafesi” ifadesi, ruhun beden içinde hapsedilmişliğini; “ten libası” ise bedenın soyulabilir, geçici bir giysi olduğunu ima eder. Şairler, “ten”i kimi zaman “zevrağ” yani kayık metaforuyla ruhun dünya denizinde yol aldığı bir araç olarak sunarken, kimi zaman da sevilenin yoluna serilen bir kurban olarak kullanarak aşkın fedakârlık boyutunu vurgularlar. Ayrıca “ten mülkü” gibi ifadelerle beden, sahip olunan ama terk edilmesi gereken bir dünya malı olarak görülür. Bu çok yönlü kullanım, klasik edebiyatın beden anlayışının yalnızca fizyolojik değil, aynı zamanda metafizik bir zemine oturduğunu gösterir. Özellikle Mevlânâ, Yûnus Emre, Fuzûlî ve Usûlî gibi mutasavvıf şairlerin şiirlerinde “ten” kavramı, ruhun özgürleşme sürecinde karşılaştığı sınırları ve bu sınırların aşılmasıyla ulaşılan aşkı, hakikati ve fenâ hâlini temsil eder. Dolayısıyla “ten”, klasik edebiyatın sembolik dilinde hem dünyevî varlığın hem de onun aşılmasıyla ulaşılan ilâhî hakikatin bir göstergesi olarak işlev görür. Bu bağlamda, kelimelerin çok anlamlılığı ve çağrışım gücü, klasik edebî metinlerin anlaşılmasında sözlüklerin ve özel kavram çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır. Usûlî Dîvânında tespit edilen “ten” kelimesinin geçtiği 11 şiir parçası aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: Usûlî Dîvânında “Ten” Kullanımı Şeklinde Tespit Edilen Örnekler

No	Şiir Parçası (Osmanlı Türkçesi)	Kaynak Bilgisi
1	Çorğum odur ki dām-ı ‘alāyıkda alavuz Cān uşı ua ten afesi tār u mār ola	G-2/4. Beyit, s.146
2	Ol meh-liā seyrāndadır dīvāne dil efāndadır Ten bunda cānum andadır ben cāndan ayrıldum meded	G-16/2. Beyit, s.161
3	Kār beste dil şikeste cān hāste ten a’f Bir gōñul hoşluğı yok mı ne oñılmaz derd olur	G-22/3. Beyit, s.167
4	Şöyle beñzer ten libāsın āk idüp ‘uryān olam Bu kūdret cismi maħv idüp ser-ā-ser cān olam	G-80/1. Beyit, s.230
5	ara toprak dōşmedin ten afesi uşanmadın Nefes uşı boşanmadın hele bir demdür sürelüm	G-84/3. Beyit, s. 236
6	Lenger-i şabrum alındı yiridür ten zevraın Bād-ı āhumla belā barında ber-bād eylesem	G-93/3. Beyit, s.246
7	Benüm serv-i abā-puşum o hāk olsun yoluñda ten Delüyem ben benüm rūhum yaraşmaz baa pīrahen	G-108/1. Beyit, s.261
8	Seyr-i ma’nī ārzū iden osun ten mülkini Ya’nī özge ‘āleme düşsün temāşā isteyen	G-111/3. Beyit, s.264
9	Uşulī ayrılmaz senden hiç cān ayrılır mı tenden Ya’nī açmağıl a benden or mıyın seni or mıyın	G-115/7. Beyit, s.268
10	Pāre pāre eyledi ten cāmesini tīg-ı ‘ışk Hār-ı am şimden girü dest urımaz dāmānuma	G-128/5. Beyit, s. 282
11	Göz olupdur bu cümle ten şimdi Göremez gün yüzüñ neden şimdi	T.B-5. Bend, s.360

Usûlî’nin Dîvânında yapılan taramada “**ten**” kelimesinin toplam **11 beyitte 11 defa geçtiğı tespit edilmiştir**. Baėlam analizine göre bu kelime, farklı anlam katmanlarında kullanılmıştır. **6 beyitte** “ten” kelimesi doğrudan **beden** anlamında yer almakta; bu kullanımda beden, ruhun geçici ve sınırlayıcı mekânı olarak betimlenmiştir. Özellikle “ten kafesi” ve “ten mülkü” gibi ifadeler, bedenın bir **hapsedici yapı** veya **sahip olunan geçici varlık** olarak algılandığını göstermektedir. **2 beyitte** “ten” kelimesi **giysi** metaforuyla kullanılmış; burada beden, soyulabilir bir kabuk gibi sunulmuş ve tasavvufî anlamda terk edilmesi gereken bir varlık olarak değerlendirilmiştir. **1 beyitte** “ten” bir **taşıyıcı araç** (zevra/kayık) olarak kullanılmış, ruhun bu araçla dünya denizinde yol aldığı ima edilmiştir. **1 beyitte** ise “ten” sevilenin yoluna serilen bir **kurban** olarak yer almakta, aşkın fedakârlık boyutunu vurgulamaktadır. Son olarak **1 beyitte**, “ten” kelimesi **duyusal dönüşüm** bağlamında “göz”e dönüşerek mistik bir algı biçimini temsil etmektedir. Bu çok yönlü kullanım, Usûlî’nin beden kavramını yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda tasavvufi bir sembol olarak ele aldığını göstermektedir.

Tasavvuf yolunda olanların, manevi tekamüle ulaşmak için "**ten mülkini**" terk etmeyi veya ten elbisesini yırtıp çıplak kalmayı (uryân) arzuladıkları şiirlerde dile getirilmiştir. Amaç, cismî varlığı yok edip tamamen "**can**" olmaktır. Bununla birlikte ten, sevgiliye ulaşma yolunda feda edilebilecek bir adak ve bir fedakârlık nesnesi olarak da görülür; sevgili yolunda "**toprak olsun**" denilerek, nihai teslimiyetin ve aşkın beden üzerindeki zaferinin aracı haline gelir. Sonuç olarak tasavvufi bakış açısında ten, ya ruhun özgürleşmesi için dağıtılması gereken bir hapishanedir ya da sevgiliye karşı duyulan mutlak aşkın ispatı için feda edilmesi gereken değersiz bir araçtır.

Tablo 6: Kelime Kökenlerinin Özgün ve Toplam Kullanım Sayıları (Ten Kullanımı)

Köken	Özgün Kelime Sayısı (A)	Özgün Oran (%)	Toplam Kullanım Sayısı (B)	Toplam Kullanım Oranı (%)
Arapça (A)	20	24.10%	37	17.82%
Farsça (F)	31	37.35%	36	27.07%
Türkçe (T)	32	38.55%	60	45.11%
Toplam	83	100%	133	100%

Tespit edilmiş olan 11 şiir parçasında toplam **83 özgün kök** ve **133 kullanım sıklığı** analizi neticesinde, Türkçe (%38.55, 32 özgün kök) ve Farsça (%37.35, 31 özgün kök) kökenli kelimelerin **neredeyse eşit bir çeşitlilik** gösterdiği, Arapça kökenli kelimelerin ise özgünlük açısından (%24.10, 20 kök) geride kaldığı görülmektedir. Bu dağılım, metnin lügat zenginliğinin ve mazmun dünyasının büyük ölçüde Farsça ile beslendiğine, yapısal temelinin ise Türkçe tarafından oluşturulduğuna işaret etmektedir. Kelime kullanım sıklığı (ağırlığı) incelendiğinde ise **Türkçe'nin liderliği** (%45.11, 60 kullanım) görülürken, Farsça (36 kullanım) ve Arapça (37 kullanım) birbirine yakın oranlardır. Özellikle, Farsça kelimelerin düşük kullanım yoğunluğu **poetik zenginliği** sağlamak amacıyla çoğunun bir kez kullanıldığına; aksine Türkçe ve Arapça kelimelerin daha yüksek yoğunluğu, bu kelimelerin metnin **yapısal ve kavramsal yükünü** taşıyan zorunlu parçalar olduğunu göstermektedir. Bu veriler ışığında, şairin şiirini kurarken Türkçe'nin sözdizimsel gücünü, Farsça'nın estetik ve mecazi derinliğini ve Arapça'nın kavramsal ağırlığını dengelediği ve böylece klasik Divan şiiri geleneğinin dil profilini başarıyla yansıttığı sonucuna varmak mümkündür.

Metinlerdeki üç dilden en sık kullanılan kök kelimelerin analizi, edebi yapının işlevsel ve tematik işleyişini ortaya koymaktadır. Yapısal omurgayı

oluşturan **Türkçe** kelimelerde en yüksek kullanıma sahip olanlar **Ben** (4 sıklık), **Kuş** (3 sıklık) ve **Olmak** (3 sıklık) gibi temel zamir, isim ve fiiller iken, **Arapça**'da bu sıklıklar **Mâr** (2 sıklık) ve **Şabr** (sabır, 2 sıklık) gibi soyut, kavramsal terimlerde yoğunlaşmaktadır. **Farsça** kökenli kelimelerde ise sıklık, metnin lirik ve tematik çekirdeğine odaklanmaktadır: En çok kullanılanlar **Ten** (beden) ve **Cân** (ruh) kelimeleridir. Bu kelimelerin **dokuzar tekrarla eşit sıklığa (9/9)** sahip olması dikkat çekicidir. Bu eşitlik, Divan şiirinin temelini oluşturan mistik ve lirik deneyimin ana eksenini teşkil eden **fiziksel (Ten)** ve **metafiziksel (Cân)** varoluş arasındaki **gerilimin ve dualitenin** sadece tematik değil, aynı zamanda **sözcükbilimsel olarak kurgulanmış ve en çok vurgulanan** yapısal bir unsur olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum, sanatçının lirik anlatımını kurarken, Türkçe'den aldığı yapısal güç ile Farsça'dan aldığı anahtar kavramsal zıtlıkları titizlikle harmanladığını göstermektedir.

Şairin metinlerinde sıklıkla işlediği "Ten" (beden) kavramı, genellikle Cân (ruh) ile zıtlık içinde ele alınır; Ten, ruhu hapseden bir "kafe" olarak görülür ve "Cân kuşu uça ten kafesi târ u mâr ola" (1) gibi ifadelerle ölüm yoluyla veya "ten libâsın çâk idüp 'uryân olam" (4) gibi ifadelerle çile yoluyla bu maddi engelden kurtulma arzusu vurgulanır. Aynı zamanda, Ten, bir kayığa benzetilip "belâ bahrında ber-bâd eylesen" (6) ifadeleriyle aşktan kaynaklanan ızdırapların çekildiği bir araç olarak da kullanılırken, "Ten za'îf" (3) ifadesiyle de fiziksel zayıflık dile getirilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Usûlî Dîvânı'nda "Can" ve "Ten" kavramlarının kullanımı üzerine odaklanarak, şairin bu temel tasavvufî ve lirik motifleri nasıl işlediğini ortaya koymuştur. Analizler, hem kelime kökenleri ve kullanım sıklıkları açısından dil kullanımına dair bir çerçeve sunmuş hem de bu kavramların anlamsal katmanlarını çözümlemeye katkı sağlamıştır.

Tablo 7: Kelime Kökenlerinin Özgün ve Toplam Kullanım Sayılarının Ortak Karşılaştırılması

Köken	Özgün Kelime Sayısı (A) Ortalama s	Özgün Oran (%) Ortalama s	Toplam Kullanım Sayısı (B) Ortalama s	Toplam Kullanım Oranı (%) Ortalama s	Ortalama Tekrar Yoğunluğu (B/A)
Arapça	28.33	30.99%	49.67	28.20%	1.75
Farsça	29.00	31.06%	66.00	31.14%	2.28
Türkçe	35.33	38.02%	72.67	37.38%	2.06
TOPLAM	92.66	100.07%	188.34	100.00%	-

Çalışmada “cân ve ten” kavramlarına dair tespit edilen şiir parçaları üç kategoride toplanmış ve incelenmiştir. Yukarıdaki tablo, incelenen üç kategorinin sonuçlarına dair ortalamaları yansıtmaktadır. Bütüncül bir değerlendirme yapabilmek adına bu tablo oluşturulmuştur. Genel ortalamalara bakıldığında, **Türkçe** kökenli kelimelerin hem **özgün kelime sayısında** (Ort. 35.33, %38.02) hem de **toplam kullanım sayısında** (Ort. 72.67, %37.38) **en baskın** dil olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, metinlerin **eylemsel (fiil ağırlıklı)** ve **yapısal iskeletinin** büyük ölçüde Türkçe ile kurulduğunu, ana anlatım dilinin Türkçe olduğunu göstermektedir. Ancak, **Farsça** kökenli kelimeler, özgünlük (Ort. 29.00) ve toplam kullanım (Ort. 66.00) açısından Türkçe'yi çok yakından takip etmekte olup, **en yüksek ortalama tekrar yoğunluğuna** ($B/A = 2.28$) sahiptir. Bu durum, Farsça kelimelerin nispeten daha az çeşitliliğe olmasına rağmen (*Can*, *Gül* gibi lirik ve merkezi kavramların) metinler içerisinde diğer dillere kıyasla **daha kritik bir rol** üstlendiğini ve **sıklıkla tekrarlandığını** ortaya koymaktadır. **Arapça** kökenli kelimeler ise en yüksek ortalama özgün orana sahip olmamasına rağmen yüksek bir çeşitlilik (Ort. 28.33, %30.99) sergilemekle birlikte, en düşük **ortalama tekrar yoğunluğu** ($B/A = 1.75$) ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu düşük yoğunluk, Arapça kelimelerin **soyut, veya dinî/felsefî**

kavramları temsil ettiğine ve metinlerin **kavramsal derinliğini** sağlayan, ancak tekrar edilme ihtiyacı duymayan söz varlığı unsurları olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak, metinlerin söz varlığı **Türkçe'nin yapısal üstünlüğü** ve **Farsça'nın lirik yoğunluğu** üzerine inşa edilirken, Arapça'nın kavramsal çeşitliliği ile zenginleştirildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın ana eksenini oluşturan **"Can" ve "Ten" kullanımları**, şairin varlık ve yokluk, maddi ve manevi dünya arasındaki gerilimi nasıl ele aldığını derinlemesine açıklamıştır. **"Cân u Dil"** ikilemesi, kişinin **tam teslimiyetini, samimiyetini** (cân u dilden kûl olmak) ve **tüm varlığını sevgiliye adamasını** (cân u dil mülkini yağmâ eylemek) temsil ederken; **"Can"ın diğer unsurlarla (baş, ten, cihân) birlikte kullanımı**, şairin **mutlak fedakârlık** (cân u baş fidâ), **tüm maddi ve manevi varlıktan vazgeçme** (cân u cihânı terk etmek) ve **bedensel bağlardan kurtulma** (cân u teni terk eylemek) arzusunu vurgulamıştır.

Özellikle **"Ten"** kelimesinin analizi, beden bir **"kâfes"** olarak ruhu hapsedtiği (cân kuşu uça ten kâfesi), manevi ilerlemeye bir engel teşkil ettiği (ten libâsın çâk idüp cân olam) ve **aşkın ızdıraplarının çekildiği bir araç** (belâ bahrında ten zevrakı) olduğu temalarını öne çıkarmıştır. Tenin zayıflığı, geçiciliği ve toprağa dönüşü, şairin dünyevi bağlardan kurtulma ve mutlak hakikate ulaşma arayışının ayrılmaz bir parçasıdır.

Sonuç olarak, Usûlî'nin Dîvânı'nda "cân" ve "ten" kavramları, bireysel ve metafizik düzlemde anlam yoğunluğu taşıyan iki temel eksen olarak öne çıkmakta; özellikle "cân u dil" tamlaması, ruhsal ve bedensel bütünlüğü temsil eden bir merkez olarak klasik divan şiirinde güçlü bir sembol işlevi görmektedir.

Kaynakça

- Alhwsen, A. (2022). *Tasavvufî şiirinde sembol* (Yayımlanmamış doktora tezi). Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Büyükyıldırım, A. (2005). Usûlî Divanı'nda tasavvufî unsurlar. *Osmanlı Araştırmaları*, 26, 133–146.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Çağrı, M. (2000). İlsâr. In TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 22, ss. 490–491). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsen, M. (2020). *Usûlî Dîvânı (Tenkitli metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kalyon, F. (2020). *Tasavvuf sembollerinin Usûlî Divanı ile Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki kullanılışı*. İksad Yayınevi.
- Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Kaya, M. (2012). Usûlî. In TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 42, ss. 213–214). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kola, F. (2017). *Usûlî Dîvânı tahlili* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nazik, S. (2023). Usûlî'nin “Ayrılık” redifli gazeli. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 285–315.
- Özkan, Ö. (2010). Can ve ten kavramları bağlamında Garib-nâme'de insana bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 75–90.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.
- Üstüner, K. (2007). *Divan şiirinde tasavvuf (14.–15. yüzyıllar)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, Y. (2022). Usûlî'nin şiirlerinde sevgili portresi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 694–710. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1074032>
- Yılmaz, S. (2024). *Gülşenî gelenekte şairler, eserler ve kavramlar*. Erkam Yayınları.